

KIRKLARELİ ROMANLARININ EMEK PİYASASINA ERİŞİMİ VE SOSYAL İÇERME POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İskender Gümüş¹

Öz

Roman vatandaşlar emek piyasasına girişte hem etnik kökenlerine hem de eğitim ve mesleki tecrübe eksiklik ve yetersizliklerinden dolayı çeşit engellerle karşılaşmaktadır. Romanların karşılaşmış olduğu bu sorunlar onların bir yandan ekonomik ve sosyal hayattan dışlanmalarına neden olurken diğer yandan da sosyal uyum açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışma, Kırklareli ilinde yaşayan Romanların emek piyasasına girişte karşılaştıkları engeller ve bu engelleri aşabilmek için geliştirdikleri stratejiler üzerine yapılan bir alan araştırmasından oluşmaktadır. Spesifik bir grup ile çalışıldığı için kartopu örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, 235 Roman ile yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, Kırklareli’nde yaşayan Romanların güvencesiz ve geçici işlerde çalıştıkları ve bu yüzden sık sık iş değiştirdikleri, iş bulmada ayrımcılığa maruz kaldıkları ve kendilerini dezavantajlı gördükleri, kamu hizmetlerine erişim düzeylerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, devlet tarafından sosyal içermeye ilişkin uygulanan tüm politikalarına rağmen, halen Romanların büyük bir çoğunluğu kişisel çabalarını ve birinci derece yakınlarının desteğini iş bulmada en etkili kanal olarak görmekte ve devletin etkisinin oldukça düşük olduğunu belirtmektedir. Yapılan saha çalışmasında devletin sosyal içirme kapsamında uygulamış olduğu politikaların emek piyasalarına girişte karşılaşılan engellerden dolayı cesareti kırılmış Romanlar için bir ilk adım olması nedeniyle önemli olduğu söylenebilir. Buna ilaveten sosyal içirme stratejileri kapsamında istihdam politikalarına erişilebilirliğin artırılması da gerekir.

Anahtar kelimeler: Sosyal içirme, emek piyasaları, yoksulluk, Romanlar.

A RESEARCH ON THE ACCESS OF KIRKLARELİ ROMAN'S TO THE LABOR MARKET AND SOCIAL INCLUSION POLICIES

Abstract

Roma citizens face various obstacles in entering the labor market due to both their ethnic origin and their lack of education and professional experience. While these problems faced by Roma cause them to be excluded from economic and social life, they also have some negative consequences in terms of social cohesion. This study consists of a field study on the obstacles faced by the Roma living in Kırklareli in entering the labor market and the strategies they developed to overcome these obstacles. In the study, where the snowball sampling method was used, since the study was carried out with a specific group, the results of the survey conducted with 235 Roma were evaluated. According to the findings obtained, it was determined that Roma living in Kırklareli were working in precarious and temporary jobs, and therefore they changed jobs frequently, they faced discrimination in finding a job, and they found themselves disadvantaged, and their level of access to public services was insufficient. However, despite all the policies implemented by the state regarding social inclusion, the vast majority of Roma still see their personal efforts and the support of their first-degree relatives as the most effective channel for employment and state that the influence of the state is very low. In the field study conducted, it can be said that the policies implemented by the state within the scope of social inclusion are important because it is a first step for Roma who are discouraged due to the barriers encountered in entering the labor markets. In addition, access to employment policies should be increased within the scope of social inclusion strategies.

Keywords: Social inclusion, labor markets, poverty, Roma.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, iskender.gumus@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1428-0512

Geliş Tarihi (Received): 16.05.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 23.06.2020

Atf/Citation: Gümüş, İ. (2020). Kırklareli romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içirme politikaları üzerine bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 139-152.

Giriş

Bütün insanların dünyadaki kaynaklardan faydalanma, refah düzeyini artırma, barınma, sağlık hizmetlerine erişme ve çocuklarına iyi bir gelecek hazırlama gibi çeşitli amaçlar güttüğü söylenebilir. Ancak, dünyada süregelen eşitsiz gelişim, toplum içerisinde bazı kesimlerin refahtan yüksek düzeyde pay almasına ve bazı kesimlerin de yeterli payı alamamalarına neden olmaktadır. Bu durumun hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşandığı görülmektedir. Özellikle, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan dezavantajlı olarak ifade edilebilecek gruplar sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu grupların içerisinde Romanlar önemli bir kesimi oluşturmaktadır.

Romanlara yönelik ayrımcılık ve dışlanma çeşitli sonuçları beraberinde getirmektedir. Bunların başında da yoksulluk gelmektedir. Eğitimsizliğin iş imkanlarını daralttığı ve işsizliği artırdığı, hayatta kalabilmek için güvencesiz işlerde istihdamın tercih edilmek zorunda kalındığı bir eşitsiz emek piyasası ortamında Romanların daha da yoksullukla karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. Ayrımcılık ve dışlanma sonucu ortaya çıkan eşitsiz emek piyasası yapısında Romanların pek çok ekonomik ve sosyal sorunla baş başa kalması, bu sorunların giderilmesi ya da azaltılması ile ilgili sosyal içerme politikalarını da gündeme getirmektedir.

Romanların, karşılaştığı en önemli sorunların başında emek piyasasına erişim yoksunluğu gelmektedir. Hem emek piyasalarının ihtiyaç duyduğu vasıfları elde edebilmede eğitime erişimde yaşanan sıkıntılar ve hem de mekânsal ayrışmadan kaynaklanan zorluklar Romanların emek piyasalarına erişimini güçleştirmektedir. Dolayısıyla, Romanların ekonomik açıdan güçlendirilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak emek piyasasına erişim sorununun olduğu söylenebilir. Bu sorunu gidermenin yollarından biri de Romanların emek piyasasına erişimini kolaylaştıran sosyal içerme politikaları uygulamaktır.

Avrupa’da 2000’lerin başından itibaren dezavantajlı gruplar için yaygın bir şekilde uygulanan sosyal içerme politikaları, 2010’ların başından itibaren Romanlar için de uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de de 2009 yılında başlayan Roman açılımı sürecinde Romanların ekonomik açıdan güçlendirilmesini hedefleyen çeşitli stratejiler geliştirilmektedir. Bu stratejilerin içinde Romanların emek piyasasına erişimini kolaylaştırmaya yönelik sosyal içerme politikaları da bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Kırklareli Romanları’nın emek piyasasına girişte karşılaştığı engeller araştırılmaktadır. Romanlara yönelik çalışmaların ağırlıklı olarak kimlik, ayrımcılık, yoksulluk ve sosyal dışlanma üzerine odaklandığı görüldüğünden, Romanların emek piyasasına erişimde karşılaştığı güçlükleri, dezavantajlı gruplara yönelik uygulanan sosyal içerme politikalarına ne kadar erişim imkanına sahip oldukları ve iş arama stratejilerini konu alan bu çalışmanın özgünlüğünün bulunduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada öncelikle emek piyasasına giriş engelleri ve sosyal içermeye değinilmiş, ardından Türkiye’de Romanlara yönelik sosyal içerme politikalarına değinilmiştir. Son olarak Kırklareli’nde yaşayan Romanlar üzerine yapılan saha araştırmasının sonuçları analiz edilmiştir. Çalışma bazı politika önerileriyle tamamlanmıştır.

1. Emek piyasasına giriş engelleri, sosyal içerme ve istihdam

1970’li yılların ortalarından itibaren sorgulanmaya başlayan geleneksel refah devleti politikalarıyla birlikte emek piyasası ve kurumlarında da çeşitli dönüşümler meydana gelmiştir. Emek piyasalarında yaşanan dönüşümün bir sonucu olarak emeğin ekonomik ve politik etkisi zayıflamıştır. Bu durum, emeğin eşitleyici güç olma kabiliyetini aşındırmış, pek çok ülkede eşitsizlik artışı durdurulamamıştır (Berg, 2015: 8). Eşitsizliği azaltmaya ya da gidermeye yönelik emek piyasası politika seçeneklerinin artırılması bu süreçle birlikte hemen hemen her hükümetin temel gündemi haline gelmiştir.

Her ne kadar 1980’li yıllardan itibaren oldukça farklı politika seçenekleri uygulanmasına rağmen işsizlik önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. İşsizliğin önemli bir sorun olarak emek piyasalarının gündemini meşgul etmesinin yanı sıra toplumsal yapıdaki eşitsizlikler de işe girişi zorlaştırmaya devam etmiştir. Bireylerin, meslek seçme ve emek piyasasına erişim aşamasında ve işe alım sürecinde ortaya çıkan eşitsizlik halleri emek piyasasına girişte engelleri ortaya çıkarabilir. Genel olarak yaş, cinsiyet, etnik köken, dezavantajlılık ve dışlama açısından emek piyasalarına girişte engellerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Emek piyasalarında genellikle kadınlar, engelliler, gençler, yaşlılar, göçmenler, eski hükümlüler ve farklı etnik kökene, dine ve dile mensup olanlar gibi dezavantajlı gruplara karşı yapılan ayrımcı tutumlar emek piyasasına girişte ve diğer çalışma şartları ile ilgili eşitsizlikleri beraberinde getirmektedir (Genç & Çat, 2013: 370). Bu nedenle, emek piyasasının dışında kalan bırakılan, toplumsal hayata katılımı bazı nedenlerle engellenen gruplar yoksullaşmaya ve dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma risk ile karşı karşıya bulunan kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılarak refah düzeylerini artırmalarını ve emek piyasasına girişte fırsat eşitliğine sahip olmalarını ifade eden sosyal içerme politikaları kurumsal birtakım düzenlemeleri ifade etmektedir. Sosyal içerme politikaları yoluyla toplumdaki tüm fertlerin hayatlarını etkileyen kararlara geniş bir biçimde katılabilmeleri ve temel haklar erişebilmelerini amaçlamaktadır. Özellikle, Avrupa’da dezavantajlı grupların sosyal açıdan analizleri üzerinde uzun zamandır artan bir etkiye sahip olan sosyal içerme yaklaşımı, refah devleti krizine bir cevap ve alternatif bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Kavram, ilk kullanılmaya başlandığında genel toplumsal tercihlere uyum sağlayamayan insanları dikkate alırken, artık tüm dezavantajlı grupları kapsamına almaktadır (Rawal, 2008: 177).

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayattan dışlanmış bir risk grubu olan bu kesimlerin resmî vatandaşlık haklarından dışlandığı, emek piyasasından dışlandığı, sivil topluma katılımdan dışlandığı ve sosyal çevrelerden dışlandığı söylenebilir (Aasland and Fløtten, 2000: 1028). Günümüzde pek çok Avrupa ülkesi toplumsal hayattaki bu dışlamaya ilişkin kamu politikası yapımı ve uygulaması sürecinde sosyal içermeyi temel hedef olarak benimsemektedir (Sapançalı, 2005: 60). Sosyal içerme politikaları bir yandan kamu kurum ve kuruluşlarına önemli bir rol yüklerken diğer yandan da ekonomik ve sosyal politikaların yürütülmesinde görev alan aktörleri iş birliğine davet etmektedir (Gündüz, 2007: 12). Kuşkusuz sosyal içerme politikalarının ana aktörü devlettir. Bundan dolayı devletin önemli görevleri arasında ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılımda fırsat eşitliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak gelmektedir.

Fırsat eşitliğinin sağlanması gereken önemli alanlardan biri de emek piyasasına katılma noktasında öne çıkmaktadır. Her insanın dünyadaki kaynaklardan faydalanmak, refah içerisinde hayatını sürdürmek, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını gidermek, sağlık hizmetlerine kolay bir şekilde erişebilmek ve ailesine iyi bir gelecek sunabilmek gibi çeşitli hedefleri vardır. Bunu sağlamanın yolu da yüksek bir gelire sahip olmaktan geçmektedir. İşsizlik, güvencesiz çalışma ve düşük ücretli çalışma yoksulluk ve dışlanmayı artıran sosyal risklerin başında gelmektedir. Bu nedenle, istihdam önemli bir sosyal içerme politikası olarak görülmektedir. İstihdama erişimde zorlanan ve emek piyasasına girişte engellerle karşılaşanlar sosyal riskle mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Bu hususta devletin sosyal güvenlik kapsamındaki sosyal yardım ve toplumsal hayata katılmaya ilişkin pasif nitelikte çeşitli faaliyetleri sosyal içerme politikaları arasında sayılabilir. Ancak, sosyal riskle mücadelede pasif politikaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya olanların emek piyasasına erişiminin sağlanması, istihdam edilmelerine yönelik çeşitli kolaylaştırıcı imkanların sunulması devletin görevleri arasında yer almaktadır.

2. Romanlara yönelik sosyal içerme politikaları

Toplum içerisinde çeşitli grupların refahtan adil yararlanamamaları sonucu ortaya çıkan sosyal dışlanma sorunu önemli bir gündemi ve tartışma alanını oluşturmaktadır. Yoksulluk ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanma toplumun oldukça geniş kesimlerini içine alan çok boyutlu bir probleme dönüşmüştür. Toplum içerisinde etnik/kültürel bir grup olarak farklı bir kimlikle

adlandırılan Romanlar sosyal dışlanma riski en yüksek grup içerisinde yer almaktadır (Gökbayrak, 2005: 16-17). Düşük eğitim düzeyi Romanların, istikrarsız ve güvencesiz işlerde istihdam edilme yahut uzun süreli işsizlik sorunu ile karşılaşılmasına yol açtığı gibi siyasi ve kültürel açıdan da toplumsal gelişmelerin dışında kalmalarına neden olmaktadır (Toprak Karaman, 2009: 311).

Romanların emek piyasalarına erişimde bazı engellerle karşılaştığı bilinmektedir. Öte yandan Romanların sosyal dışlanma risklerinin fazla olmasını emek piyasalarındaki konumu üzerinden yorumlamak da mümkündür. Özellikle eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklanan ve kalifiye olmayan, vasıfsız ya da düşük vasıflı işlerde yoğunlaşmaları Romanları emek piyasasında dezavantajlı konuma itmektedir. Bunun yanı sıra işverenlerin Roman istihdamını tercih etmemelerini de bir başka neden olarak ifade etmek mümkündür (Onaran İncirlioğlu, 2007: 57).

Türkiye’de de Romanların emek piyasasındaki ve kamu kurumlarındaki önemli ekonomik konulardan dışlandıkları (Koptekin, 2017: 87-88), çoğunun emek piyasasına erişimde güçlük çektikleri ve ikincil emek piyasasında çalıştıkları söylenebilir. Romanların çalıştığı işlerin genellikle, geçici, sosyal güvenceden yoksun, kayıt dışı olduğu göz önünde bulundurulduğunda sosyal içerme politikalarına en çok ihtiyacı olan kesim olduğu görülmektedir. Resmî olarak ilk defa 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasınının 136 ve 137’nci maddelerinde Avrupa Birliği’nin amaçları arasında yer alan sosyal içerme, 2001 yılında AB üyesi ülkelere bazı yükümlülükler getirmiştir (European Union, 1997). Diğer taraftan, 2000 yılında Nice Avrupa Konseyi’nde de sosyal dışlanma ile ilgili istihdama katılımı kolaylaştırma ve herkesin kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere katılımını kolaylaştırma, sosyal dışlanma risklerini önleme, risk altında olan en korumasız gruplara yardım etme ve ilgili tüm tarafları seferber etme hususunda 4 ortak amaç olarak belirlenmiştir (Bradshaw ve Bennett, 2004: 17-31).

Bu çerçevede Avrupa Birliği’nin Romanlara yönelik bütünleşme politikaları doğrultusunda Türkiye’de de bazı sosyal içerme ve bütünleşme politikaları çalışmalarından söz etmek mümkündür (Çetin, 2017: 97-98). Her şeyden önce Avrupa Birliği’ne aday ülkelerden yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelenin stratejisinin geliştirilmesi amacıyla Ortak İçerme Belgesi hazırlamaları müzakere başlıklarına eklenmiştir. Türkiye’de bu konuda 2004 yılında bir çalışma başlatılmasına rağmen uzun bir süre gelişme kaydedilememiştir. Özellikle, Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde Türkiye’de Romanlara yönelik sosyal içerme politikalarının yetersizliği çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Bu konuda Avrupa Birliği’nin dikkat çektiği husus sosyal dışlanmanın tek boyutunun ekonomik sorunlar olmadığı ile ilgilidir. Ekonomik içermenin yanı sıra sosyal ve kültürel katılımın da artırılması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Toplumsal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi sürdürülebilir bir sosyal içermenin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla dezavantajlı gruplara ve bilhassa Romanlara yönelik politikalar üretilirken, bu kesimlerin ihtiyaçlarının, beklentilerinin ve önerilerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Öcal, 2018: 142).

Her ne kadar Türkiye’de Roman vatandaşlara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesinde uzun sayılabilecek bir süre ilerleme sağlanamamış olsa da bu süreçte Romanların sivil toplum mücadelesine başladıkları görülmektedir. 2003 yılında Samsun, İzmir ve Edirne’de kurulan Roman dernekleri, kısa zamanda diğer kentlerde de yankı bulmuştur. 2004 yılında kurulan Edirne Roman Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin paydaşı olduğu, Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Helsinki Yurttaşlar Derneği “Türkiye’de Roman Haklarının Geliştirilmesi” projesini hayata geçirmişlerdir (Uzpeder, 2008: 114). Bu bağlamda toplumsal hakların savunulması ve refahın artırılması amacıyla seminer, çalıştay vb. çalışmalar düzenlenmiştir. 2004 yılında Edirne Roman Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM) kurulmuştur. Aralık 2005-Nisan 2008 arasındaki süreçte, Avrupa Roman Hakları Merkezi (European Roma Rights Centre-ERRC), Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) ve EDROM ile ortaklaşa olarak “Türkiye’de Roman Haklarının Geliştirilmesi” başlıklı proje hayata geçirilmiştir (Çetin, 2017: 97-98). Bu gelişmeler yaşanırken, 2009 yılında Roman Açılımı gündeme gelmiştir. Roman dernekleri, eğitim, sağlık, iş, konut ve ayrımcılık

konularındaki taleplerini hükümet yetkililerine iletmış ve Roman içermesinin artırılmasını istemişlerdir (FSG, 2010). Avrupa Birliği'nin 2011 yılında Romanların toplumla uyumunun artırılmasını ve toplumun diğer kesimleriyle bütünleşmeyi amaçlayan "Ulusal Roman Entegrasyon Politikaları İçin Avrupa Çerçevesi" kabul etmesinin ardından 27 Nisan 2016 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu, Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021) kabul edilmiştir. Strateji belgesinde, eğitim, istihdam, sağlık, barınma, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar politika alanlarında çeşitli hedefler belirlenmiştir.

İstihdamla ilgili hedeflerde, Roman toplumunda yoksulluk döngüsünü tetikleyen en önemli faktörler içerisinde Romanların emek piyasasına erişiminin kısıtlı olması ve istihdam edilebilirlik düzeylerinin düşük olması vurgulanmıştır. Eğitim düzeylerinin düşüklüğü, mesleki eğitime erişimlerinin sınırlı olması gibi nedenlerden dolayı güvencesiz işlerde çalıştıkları belirtilmiştir. Sosyal güvenceden ve düzenli bir gelir imkanından yoksun olan Romanların bu durumunun onları sürekli yoksulluğa düşürdüğünü söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, strateji belgesiyle Romanların emek piyasasının talep ettiği niteliklere kavuşturulmasının sağlanması, mesleki niteliklerinin ve becerilerinin geliştirilmesi, emek piyasasına erişimde tüm paydaşların iş birliğinin geliştirilmesi ve girişimciliğinin teşvik edilmesi amacıyla çeşitli eğitim programlarının uygulanması amaçlanmıştır. Emek piyasasına ilişkin bu sosyal içerme politikalarının gerçekleştirilmesinde de Türkiye İş Kurumu görevlendirilmiştir.

Türkiye İş Kurumu, bir tür kamu istihdam kurumu olarak eşleştirme hizmetleri ve istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla çeşitli kurslar düzenleyerek aktif sosyal içerme politikaları yürüten önemli bir kurumdur. Dolayısıyla, Romanların emek piyasasına erişimi ile ilgili çeşitli kursların düzenlendiği ve Türkiye İş Kurumu'nun bu politikalarda sorumlu kuruluş olduğu görülmektedir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019).

3. Kırklareli romanları üzerine bir araştırma

Roman vatandaşların emek piyasasında sosyal içermesi ile ilgili literatüre bakıldığında çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, genellikle sosyal dışlanma yahut toplumsal bütünleşme üzerine odaklanmaktadır (FSG, 2010; Akkan vd., 2011; Erdoğan-Aras, 2009; Taylan ve Barış, 2015; Roman İstihdam ve Mesleki Eğitim Danışmanlık Ağı Projesi, 2017). Kırklareli Romanları ile ilgili de son yıllarda yapılan araştırma sayısının arttığı görülmektedir. Balkan (2017), Kırklareli'nde Roman kadın yoksulluğunu, Sağlık (2019), Kırklareli'nde sosyal dışlanma ve Roman kadın yoksulluğu arasındaki ilişkiyi araştırırken, Şen ve Alican Şen (2019)'in Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli'nde Roman kadınların istihdamını araştırdıkları görülmektedir. Öte yandan, Kaya (2019) da Kırklareli'nde yerli romanların sosyal kimlik algıları üzerine bir araştırma yapmıştır.

3.1. Araştırmanın amacı, önemi ve sorusu

Araştırma Kırklareli'nde Romanların emek piyasasına girişte karşılaştığı engellerin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Romanların sosyal içermesi, vatandaşlık haklarının korunmasından mal ve hizmetlere eşit erişimlerinin sağlanmasına ve sosyal politikalarla güçlendirilmelerinden ayrımcı politikaların ortadan kaldırılmasına kadar pek çok uygulamalar silsilesini içerisinde barındırmaktadır. Kuşkusuz Romanların sosyal içerme yoluyla güçlendirilmesi başta Romanların refahını artırmasının yanı sıra kent ve ülke ekonomisine de katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, Romanların emek piyasasına erişiminin artırılması önemli bir sosyal içerme politikası olarak görülmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırma, Kırklareli Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikalarına bakışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3.2. Araştırmanın örnekleme ve yöntemi

Araştırmanın örneklemini Kırklareli'nde yaşayan Roman vatandaşlar oluşturmaktadır. Spesifik bir grup ile çalışıldığı için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İŞKUR ve SODAM (Sosyal Dayanışma Merkezi) eğitimlerinden sonra işe girişi yapılmış Romanlarla birebir görüşmeler

yapılarak anketlerin tamamlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Kırklareli’nde çok sayıda İŞKUR ve SODAM eğitimi almış Roman olmasına rağmen, bu özellikleri taşıyan çok sınırlı sayıda Romanın ankete katılma yönünde fikir beyan ettiği tespit edilmiştir. Araştırmanın daha gerçekçi sonuçlar vermesi adına örneklem sayısının artması gerektiğine karar verilmiş ve bunun üzerine, Kırklareli ilinde romanların yoğun yaşadığı mahallelerde muhtarlardan destek alınarak romanlar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Anketin amacı katılımcılara anlatılmış ve yalnızca gönüllü olanlar ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Toplam 261 Roman vatandaş ile görüşme yapılmıştır ancak 36 anket formunda bazı verilerin eksik olduğu saptanmış ve bu anketler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece toplam 235 Roman vatandaş ile yapılan anket çalışmasının sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada yüz yüze gerçekleştirilen anket yöntemi kullanılmıştır ve araştırma tanımlayıcı niteliktedir. Gerçekleştirilen anket formunda 24 soru bulunmaktadır. Bu sorulardan 17 tanesi kapalı uçlu (örneğin, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, vb.), 5 tanesi açık uçlu (örneğin, çocuğunuzun hangi meslekten olmasını istersiniz, iş başvurunuz neden reddedildi, vb.) ve 2 tanesi de çoktan seçmelidir (örneğin, romanların yaşadığı en büyük 3 sorun, vb.). Bahsi geçen 24 soru katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini belirlemeyi, Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikaları hakkındaki düşüncelerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

3.3. Bulgular

Araştırma bağlamında elde edilen sonuçlar iki bölüm olarak değerlendirilmiştir. İlk bölümde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiş, ikinci bölümde ise Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikaları hakkındaki düşünceleri incelenmiştir.

3.3.1. Sosyo-Demografik özelliklere ilişkin bulgular

Bu bölümde katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve kişisel özelliklerine ilişkin bulgular tartışılmıştır.

Tablo 1: *Sosyo-Demografik Değişkenler*

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	132	56,2
Kadın	103	43,8
Medeni durum		
Evli	156	66,4
Bekâr	45	19,1
Ayrı/Boşanmış	26	11,1
Dul/ Eşi vefat etmiş	8	3,4
Eğitim durumu		
Ortaokul	72	30,6
Okuryazar değil	49	20,9
İlkokul	48	20,4
Okuryazar	42	17,9
Lise	19	8,1
Üniversite ve üstü	5	2,1
Aile yapısı		
Çekirdek aile	106	45,1
Geniş aile	88	37,4
Parçalanmış aile	41	17,4

Araştırmaya katılanların %56'sı erkek, %44'ü ise kadındır. Katılımcıların %66'sı evli, %19'u bekar, %11'i ayrı/boşanmış ve %3'ünün eşi vefat etmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde; %31'inin ortaokul seviyesinde eğitim aldığı, %21'inin okur yazar olmadığı, %20'sinin ilkokul mezunu olduğu, %18'inin okur yazar olduğu ancak bir okuldan mezun olmadığı tespit edilirken katılımcıların yalnızca %10'u lise ve üzerinde eğitime sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların aile yapıları incelendiğinde; %45'i çekirdek aile olarak yaşamlarını devam ettirirken, %37'si geniş aile ve %17'si de parçalanmış aile olarak hayatlarını devam ettirmektedir. Katılımcıların ortalama yaşı 35 olarak gerçekleşmiştir. Bu katılımcılardan evli olanlar ortalama 19 yaşında dünya evine girmişlerdir ve ortalama 5 kişilik bir aile olarak yaşamaktadırlar. Evli olanların çocuk sayısı ortalaması 2 ile 3 arasında gerçekleşmiştir (2,62) ve bu çocukların yarısı okula gitmekte (1,44) ve 2'si çalışmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Çocuklarının Eğitime Bakışı

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Kız çocuk eğitimine bakış		
İmkân olursa okusun	136	57,9
Okuması için her şeyi yaparım	78	33,2
Okumasa da olur	12	5,1
Kesinlikle okumasın	9	3,8
Erkek çocuk eğitimine bakış		
İmkân olursa okusun	142	60,4
Okuması için her şeyi yaparım	78	33,2
Okumasa da olur	11	4,7
Kesinlikle okumasın	4	1,7
Ebeveynlerin çocuklarına önerdiği meslekler		
Doktor	66	28,1
Öğretmen	48	20,4
Memur	22	9,4
Avukat	17	7,2
Mühendis	17	7,2
Hemşire	16	6,8
Fark etmez/Karışmam	13	5,5
Polis	7	3,0
Bankacı	3	1,3
Eczacı	3	1,3
Emlakçı	3	1,3
İşçi	3	1,3
Pilot	3	1,3
Yönetici	3	1,3
Hâkim	2	,9
Subay	2	,9
Akademisyen	1	,4
Asker	1	,4
Aşçı	1	,4
İş adamı	1	,4
Jokey	1	,4
Müzisyen	1	,4
Oyuncu	1	,4

Tablo 1’de görüldüğü üzere Romanların eğitim düzeyi düşüktür ve birçok çalışma benzer bir sonucu vurgulamaktadır. Bu bağlamda önemle üzerinde durulması gereken bir konu da sonraki neslin eğitime verilen önemdir. Elde edilen sonuçlar, romanların kız çocukların eğitiminin yükseltilmesine %91 olumlu bakmakta olduğunu, erkek çocukların eğitiminin yükseltilmesine ise %94 olumlu bakmakta olduğunu göstermektedir. Katılımcıların çocuklarının mensup olmasını istediği meslekler incelendiğinde ebeveynlerin çocuklarına; doktorluk (%28), öğretmenlik (%20) ve memurluk (%9,4) gibi devlet kadrolarına yönelik işler önerdikleri, az sayıda ebeveynin de çocuklarına aşçı (%0,4), jokey (%0,4), müzisyen (%0,4) ya da oyunculuk (%0,4) gibi meslekleri önerdiği belirlenmiştir.

3.3.2. Emek Piyasasına Erişim ve Sosyal İçerme Politikaları hakkındaki düşüncelere ilişkin bulgular

Bu bölümde Romanlarının emek piyasasına erişimi ve sosyal içerme politikaları hakkındaki düşünceleri incelenmiştir.

Tablo 3: Yardım Almaya Dair Sonuçlar

Herhangi bir kuruluştan yardım alma durumu	Frekans	Yüzde (%)
Hiçbir yerden	94	40,0
Kaymakamlık/valilik	67	28,5
Belediye	41	17,4
Sosyal yardım dernekleri	21	8,9
Aile/akraba	10	4,3
Dini kurum	2	,9

Romanlarla ilgili bir diğer önemli konu da kurum ve kuruluşlardan aldıkları destek ve yardımlardır. Ancak unutmamak gerekir ki, üzerine çalıştığımız örneklem halihazırda bir işi olan kişilerdir ve bu bağlamda herhangi bir yerden yardım alan sayısının az olacağı tahmin edilmektedir. Nitekim sonuçlar da katılımcıların %40’ının herhangi bir kuruluştan yardım almadığını göstermektedir. En çok yardım alınan kurum ise kaymakamlık (%28), belediye (%17) ve sosyal yardım dernekleri (%9) olarak gerçekleşmektedir. En az yardım alınan kurumlar ise dini kurumlar (%0,9) olarak rapor edilmektedir.

Tablo 4: Mevcut İşinden Önceki Çalışma Yaşamıyla İlgili Bulgular

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Mevcut işten önce SGK kayıt durumu		
Yoktu	188	80,0
Vardı	47	20,0
Mevcut işten önce kişisel iş kurma girişimi durumu		
Hayır, daha önce bir girişimim olmadı	199	84,7
Evet, daha önce kendi işimi kurma girişimim oldu	36	15,3
Mevcut işten önce iş başvurusunda bulunma durumu		
Evet, başvuru yaptım	160	68,1
Hayır, başvuru yapmadım	75	31,9
Daha önceki iş başvuruların reddedilme durumu		
Evet reddedildim	143	60,9
Hayır reddedilmedim	92	39,1
Daha önceki iş başvuruların reddedilme nedeni		
Roman olduğum için	37	15,7
Tecrübesizlik	37	15,7
Eğitimsizlik	23	9,7

Bilmiyorum	17	7,2
Geri dönmediler/beğenmediler	15	6,4
Anlaşmazlık	8	3,4
Yaşlılık	3	1,3
Konuşma	3	1,3
Mahalle/yaşadığım yer	2	,9
Askerlik	1	,4
Yüksek maaş talebi	1	,4
Referans eksikliği	1	,4

Tablo 4, katılımcıların mevcut işlerinden önceki çalışma yaşamlarına dair sonuçları göstermektedir. Buna göre katılımcıların %80'inin mevcut işlerinden önce SGK kaydı bulunmamaktadır. Buradan hareketle Romanların mevcut işlerinden önce ağırlıklı olarak ya çalışmadıklarını ya da kayıt dışı işlerde çalıştıklarını söylemek mümkündür. Katılımcıların %85'inin daha önce bir kişisel iş girişimi planı içerirse olmadıkları da bulgular arasındadır. Katılımcıların %68'i mevcut işlerinden önce de iş başvurusunda bulunmuştur ve yine katılımcıların %60'ının başvurusu çeşitli nedenlerle reddedilmiştir. Nitekim devam eden soru katılımcıların daha önceki iş başvurularının neden reddedildiği noktasına odaklanmaktadır ve elde edilen sonuçlar en önemli reddedilme nedenlerinin; bireyin roman olması (%15,7), tecrübesiz olması (%15,7) ve eğitimsiz olması (%9,7) olarak rapor edilmektedir. En az rastlanan reddedilme nedenleri ise askerlik (%0,4), yüksek maaş talebi (%0,4) ve referans eksikliği (%0,4) olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 5: Mevcut İşe İlişkin Bulgular

İş bulmada en büyük pay sahibinin kim olduğu	Frekans	Yüzde (%)
Kişisel çabalarım	102	43,4
Arkadaşlarım	36	15,3
Ailem	33	14,0
Akrabalarım	24	10,2
İŞKUR	18	7,7
Diğer	15	6,4
Muhtar	6	2,6
Dernek/vakıf	1	,4
Mevcut işyerinin kaçınıcı işyeri olduğu		
Beş ve daha fazla işyeri	78	33,2
İlk işyeri	64	27,2
İkinci işyeri	46	19,6
Üçüncü işyeri	33	14,0
Dördüncü işyeri	14	6,0
Mevcut işten/gelirden eskiye kıyasla memnuniyet		
Memnun değilim	133	56,6
Memnunum	102	43,4
Mevcut işten ayrılması durumunda yeni bir iş bulabilme durumu		
Hayır, yeni bir iş bulamam	126	53,6
Evet, yeni bir iş bulabilirim	109	46,4
Mevcut işi değiştirme düşüncesi		
Hayır, düşünmüyorum	173	73,6
Evet, düşünüyorum	62	26,4
Terfi ettiniz mi?		

Hayır, hiç terfi almadım	219	93,2
Evet, terfi aldım	16	6,8

Tablo 5, katılımcıların mevcut işlerine ilişkin bulguları göstermektedir. Buna göre romanların %43'ü mevcut işlerini kendi çabalarıyla, %15'i arkadaşlarının desteğiyle, %14'ü aile desteğiyle, %10'u da akrabaları desteğiyle bulmaktadır. Diğer bir ifade ile kişisel çabalar ve birinci derece yakınların desteği iş bulmada (%82) en etkili kanallar olarak rapor edilmektedir. İŞKUR vasıtasıyla iş bulan katılımcıların oranı ise %8 dolayında iken, Muhtar ve dernek/vakıfların sayesinde iş bulanların oranı %3 olarak rapor edilmektedir. Romanların sık iş değiştirdiği de bulgular arasındadır (mevcut işyerleri romanların üçte biri için en az beşinci işyeridir). Romanların %55'inin işinden/gelirinden eskiye kıyasla memnun olmadıkları da bulgular arasındadır. Katılımcıların %54'ü yeni bir iş bulmanın kendileri için zor olacağını düşünmektedir, bu nedenle de katılımcıların %74'ü mevcut işlerinden ayrılmayı düşünmemektedir.

Üzerinde durulması gereken bir bulgu ise romanların terfi alıp almadıkları konusudur. İş ve yaşam doyumunun başlıca faktörlerinden biri olan terfi romanlar için uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Elde edilen bulgular romanların %93'ünün çalıştıkları işlerde hiç terfi almadıklarını göstermektedir. Yalnızca katılımcıların %7'si çalışma hayatında terfi almıştır. Burada tartışılması gereken konulardan biri ortaya çıkmaktadır. Buna göre, romanlar eskiye kıyasla belki iş bulabilmekte ancak bulsalar dahi işlerinde terfi alamamaktadırlar. Romanların insan onuruna yakışır koşullarda çalışıp-çalışmadığı üzerine düşünülmesi ve araştırılması gereken konulardan biridir.

Tablo 6: *Düzenli Çalışma Yaşamı Sonrası Katılımcıların Hayatlarında Meydana Gelen Değişmelere İlişkin Bulgular*

Değişim	Frekans	Yüzde (%)
Hiçbir değişme olmadı	74	31,0
Düzenli gelir sahibi oldum	52	22,0
İhtiyaçlarımı karşılayabildim	35	14,8
Yaşam kalitem arttı	16	6,6
Düzenli hayata sahip oldum	10	4,1
Aile düzenim iyileşti	7	3,4
Alışveriş sıklığım arttı	7	3,0
Evlendim	6	2,6
Çocuk sahibi oldum	5	2,1
Eve katkı sağlayabildim	5	2,1
Tüm hayatım değişti	5	2,2
Yeni bir ev kiraladım	4	1,7
Yeni bir ev aldım	3	1,4
Arkadaşlık ilişkilerim iyileşti	3	1,4
Nişanlandım	2	,9
Giyinişim değişti	1	,4
Kızımı evlendirdim	1	,4
Manevi olarak rahatladım	1	,4
Uyku düzenim iyileşti	1	,4

Araştırma bağlamında yakından takip edilen konulardan biri de katılımcıların düzenli çalışma yaşamı sonrasında hayatlarında meydana gelen değişimlerdir. Buna göre katılımcıların %31'inin hayatında herhangi bir değişme olmazken, %22'si düzenli gelire sahip olduğunu, %15'i ihtiyaçlarını karşılayabildiğini, %7'si de yaşam kalitesinin arttığını ve %4'ü de düzenli bir hayata

sahip olduğunu bildirmiştir. En az meydana gelen değişimler ise giyim şeklinin değişmesi (%0,4), manevi olarak rahatlama (%0,4) ve uyku düzeninin iyileşmesi (%0,4) olarak rapor edilmektedir.

Tablo 7: Fırsatlardan Haberdar Olma ve Dezavantajlı Hissetmeye İlişkin Bulgular

Değişken	Frekans	Yüzde (%)
Devlet fırsatlarından haberdar olma durumu		
Hayır, haberim yok	118	50,2
Evet, haberim var	117	49,8
Devlet fırsatlarından yararlanma durumu		
Hayır, yararlanmadım	169	71,9
Evet, yaralandım	66	28,1
Kendini dezavantajlı hissetme durumu		
Evet düşünüyorum	166	70,6
Hayır düşünmüyorum	69	29,4
Romanların yaşadığı problemler		
Toplum tarafından dışlanma	142	60,4
Eğitimsizlik	142	60,4
İşsizlik/düşük gelir	133	56,5
Düşük yaşam kalitesi	128	54,4
Konforsuz/sağlıksız konutlar	99	42,1

Tablo 7, katılımcıların fırsatlardan haberdar olma ve kendilerini dezavantajlı hissetme durumlarıyla ilgili sonuçları göstermektedir. Buna göre katılımcıların %50'sinin devletin sunduğu fırsatlardan haberi yoktur ve %72'si de daha önceden hiçbir devlet fırsatından yararlanmamıştır. Romanlarla ilgili olarak önemli bulgulardan biri de dezavantajlı hissetme üzerinedir. Buna göre romanların %71'i kendini dezavantajlı grubun içinde görmektedir. Romanların temel problemleri incelendiğinde ise romanların en büyük probleminin toplum tarafından dışlanma (%60) ve eğitimsizlik (%60) olarak rapor edildiği görülmüştür. Bunları takiben işsizlik/düşük gelir (%56), düşük yaşam kalitesi (%54) ve konforsuz/sağlıksız konutlar (%42) romanların yaşadığı problemler olarak rapor edilmektedir. Burada öne çıkan önemli bir nokta ise en küçük problemin bile romanların %42'si tarafından belirtilen bir problem olduğudur.

4. Sonuç

Bu çalışmada, Kırklareli'nin farklı yerleşim birimlerinde yaşayan kendilerine özgü farklı yerel unsurları bünyelerinde barındıran Romanların emek piyasasına erişimleri başta olmak üzere sosyo-ekonomik durumları irdelenmiştir. Sosyal politikaların toplumdaki korumasız grupları güvence altına alma hedefi göz önünde bulundurulduğunda, Romanların gündelik hayatta karşı karşıya oldukları sosyal dışlanma, yoksulluk, işsizlik, güvencesizlik ve ayrımcılığa ilişkin stratejilerin geliştirilmesinin zorunlu olduğunu söylemek mümkündür.

Romanlara yönelik geliştirilebilecek sosyal politikaların başında içerme politikaları gelmektedir. Bunda da öncelikli hedefin istihdama katılım ile Romanların kaynaklara, haklara, kamu hizmetlerine ve emek piyasalarına erişiminin sağlanmasıdır. Sosyal dışlanma ve beraberinde ortaya çıkan yoksulluğun çok boyutluluğu karşısında en iyi koruma ve korunma yönteminin istihdam edilebilirlik ve emek piyasalarına katılım olduğu bilinmektedir. Özellikle emek piyasasının dışında kalanların emek piyasalarına dahil edilmesi önemli bir sosyal içerme politikası aracı haline gelmiştir. Bu kapsamda, devletin emek piyasasına erişilebilirliği artırıcı politikalar geliştirmesi gerekir.

Kırklareli ili bütününde yerel bir topluluk olarak hayatını sürdüren Roman toplumu, kendilerine özgü bir yaşam biçimi ve yerelliği bünyesinde barındırmaktadır. Çoğunluğu düşük eğitim düzeyine sahip, enformel sektörde güvencesiz olarak istihdam edilmekte ve sosyal güvenlik imkanlarından yoksundur. Bu durum, Romanların eğitimsizlik, işsizlik, yoksulluk ve sosyal

dışlanma boyutları kıskacında hayatlarını sürdürmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, bu boyutların birbirinden bağımsız olmadığı, ilişkiel bağların da olduğu söylenebilir.

Çalışmada, Romanlarla ilgili diğer pek çok çalışmada görüldüğü gibi eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmekle birlikte Romanların çocuklarının eğitim almasını olumlu gördükleri de anlaşılmıştır. Görüşülen grubun eğitim düzeyinin düşük olması, emek piyasasının ihtiyacı olan vasıflı emeği arz etmede Romanların güçlük yaşayabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan enformel sektörde, günübirlik, güvencesiz ve hatta kayıtdışı çalışma Romanlar arasında yaygın olduğu sonucu bu çalışmada da görülmüştür. Katılımcıların %80'inin mevcut işlerinden önce SGK kaydı bulunmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan, Romanların çoğunluğunun girişimciliği tercih etmedikleri de görülmektedir.

Bunun yanı sıra emek piyasaları ile ilgili bir diğer bulgu da Romanların %68'i mevcut işlerinden önce de iş başvurusunda buldukları ve yine %60'ının başvurusu çeşitli nedenlerle reddedildiği görülmüştür. Romanlar işten reddedilme nedenleri ile ilgili olarak en önemli nedenin; roman olmaları (%15,7), tecrübesiz olmaları (%15,7) ve eğitimsiz olmaları (%9,7) olarak anlaşılmıştır. Yine çalışmada, Romanların sık iş değiştirdiği de bulgular arasında yer almıştır.

Emek piyasasına ilişkin bir diğer önemli bulgunun da romanların %43'ü mevcut işlerini kendi çabalarıyla, %15'i arkadaşlarının desteğiyle, %14'ü aile desteğiyle, %10'u da akrabaları desteğiyle bulduğu sonucudur. Dolayısıyla iş bulmada kişisel çabalar ve birinci derece yakınların desteği ön plandadır. İŞKUR aracılığıyla iş bulmaların oranının %8 civarında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu verilerden hareketle, devletin sosyal içerme ile ilgili politikalarında Romanların tamamına erişim noktasında bir çalışma yürütmesi gerektiği söylenebilir. Zira ankete katılanların yarısı devletin sunduğu imkanlardan haberdar değildir ve 3/4'ü hiçbir imkândan yararlanmamıştır. Diğer taraftan Romanlar kamu hizmetlerine eriştikçe, ayrımcılığa uğradıklarını düşünmekte ve kazançlarında meydana gelen bir artışın kamu hizmetlerine erişimi de kolay hale getireceği görüşünü taşımaktadır.

Araştırma tüm bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde, Romanların emek piyasasına erişimde güçlük çektikleri, kamu aracılığıyla iş bulmaktan ziyade kendi çabaları ve arkadaş çevreleri yardımıyla iş buldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, sosyal dışlanma, yoksulluk, eğitim imkanlarından yoksunluk, işsizlik ve güvencesizlik bulgularının benzer çalışmalarda elde edilen bulgularla benzerlik taşıdığı görülmektedir. Sonuç olarak, Romanların sosyal dışlanma ve yoksulluk sarmalından çıkabilmeleri için istihdam oldukça önemlidir. Roman istihdamını artırabilmek için de Romanların emek piyasalarına erişimini kolaylaştırmak gerekir. Devletin sosyal içerme kapsamında uygulamış olduğu politikaların emek piyasalarına girişte karşılaşılan engellerden dolayı cesareti kırılmış Romanlar için bir ilk adım olması nedeniyle önemli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aasland, A. ve Fløtten, T. (2001). "Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia", *Europe-Asia Studies*, 53(7), 1023-1049.
- Akkan, B. E., Deniz, M.B. ve Ertan, M. (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, İstanbul: Edirne Roman Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Anadolu Kültür.
- Balkan, N. (2017). *Kadın Yoksulluğu ve Yoksulluğun Kadınlaşması: Kırklareli İlinde Bir Alan Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berg, J. (2015). "Labour Market Institutions: The Buildings Blocks of Just Societies", Ed. J. Berg, *Labour Markets, Institutions and Inequality*, London: Edward Elgars, 1-38.
- Bradshaw, J. ve Bennett, F. (2004). *Fifth Report on United Kingdom National Action Plan on Social Inclusion 2003-2005*, Social Policy Research Unit, University of York.
- Çetin, B.I. (2017). "Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı'nın Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15 (1), 85-112
- Erdoğan Aras, Fatma (2009). "Etnik (Çingene) İşgücünün Enformel İşgücü Piyasasına Katılım Biçimleri ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler: İstanbul (Cankurtaran) ve Edirne (Menzilahir) Örnekleri". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 75-100.
- European Union (1997). *Treaty of Amsterdam Amending The Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf> (Erişim Tarihi: 12/09/2019).
- Fundacion Secretariado Gitano (FSG). (2010). *Roma Turkey Final Report*, Türkiye'de Romanların Durumu, Türkiye'de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları, Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Edirne Roman Derneği.
- Genç, Y. ve Çat. G. (2013). "Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Gökbayrak, Ş. (2005). "Avrupa Birliğinin Sosyal Koruma Sorunsalı Olarak Sosyal İçerme Politikaları", *Çalışma Ortamı Dergisi*, 80, 16-17.
- Gündüz, G. S. (2007). *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
- Kaya, F. Ş. (2019). *Kırklareli'de Yaşayan Yerli Romanların Sosyal Kimlik Algıları ile İlgili Saha Araştırması*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2), 120-129.
- Koptekin, D. (2017). *Biz Romanlar Siz Gacolar: Çingene/Roman Çocukların Kimlik İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onaran İncirlioğlu, E. (2008). "Genişleyen Avrupa'da Çingener: Orta ve Doğu Avrupa'daki Roman Yoksulluğunun Türkiye Romanları İçin Düşündürdükleri", Haz. S. Kolukırık, *Yeryüzünün Yabancıları: Çingener*, İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Öcal, A. T. (2018). "Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri Sürecinde Türkiye'de Sosyal İçerme Uygulamaları". *ASOS Journal The Journal of Academic Social Science*, 6(80), 130-144.

- Rawal, N. (2008). "Social Inclusion and Exclusion: A Review". *Dhaulagiri Journal of Sociology and Anthropology*, 2, 161-180.
- Roman İstihdam ve Mesleki Eğitim Danışmanlık Ağı Projesi. (2017). Roman İstihdamında Bölgesel Sorunlar Eylem Planı, Romanlar Federasyonu, Kocaeli <https://mistik.ikg.gov.tr/upload/2017-09/48e154d0-471f-4114-90ab-e63b892f5f46.pdf> (Erişim Tarihi: 16/10/2019)
- Sağlık, B. (2019). Sosyal Dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Arasındaki İlişki: Roman Kadınlar Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliğinde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri, *Çalışma ve Toplum*, 3(6), 51-105.
- Şen, B. ve Alican Şen, A. (2019). Türkiye’de Roman Kadın İstihdamı: Zorluklar, Dirençler ve Destekler, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Taylan, H. H. ve Barış, İ. (2015). Romanlar ve Sosyal Dışlanma, Konya: Çizgi Yayınları.
- Toprak Karaman, Z. (2009). Participation to the Public Life and Becoming Organized at Local Level in Romani Settlements in Izmir. *Land Use Policy*, 26(2), 308–321.
- Uzpeder, E. (2008), "Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi", Haz. E. Uzpeder, S.Danova/Roussinova, S. Özçelik ve S. Gökçen, *Biz Buradayız!: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, İstanbul: Mart Matbaacılık: 109-127.